

Alberto De Franceschi (red.),
European Contract Law and the Digital Single Market,
Intersentia, Cambridge–Antwerp–Portland 2016, ss. 266

W związku z niepowodzeniem poprzednich wniosków legislacyjnych w dziedzinie europejskiego prawa umów¹, aktualne działania unijnego prawodawcy dotyczące tej problematyki mają charakter ukierunkowany. Obszarem, który w ostatnim czasie stał się przedmiotem szczególnego zainteresowania organów stanowiących prawo – a co za tym idzie, także przedstawicieli nauki – jest rynek elektroniczny. Recenzowana monografia stanowi jedno z pierwszych opracowań naukowych poświęconych wyzwaniom, jakie proces cyfryzacji stawia przed prawem umów Unii Europejskiej (dalej: UE) oraz możliwym rozwiązaniom legislacyjnym.

Publikacja składa się z dwunastu artykułów będących rezultatem serii seminariów naukowych zorganizowanych na Uniwersytecie w Ferrarze. Tytuł monografii stanowi bezpośrednie nawiązanie do „Strategii jednolitego rynku cyfrowego dla Europy” opublikowanej w maju 2015 r. przez Komisję Europejską (dalej: KE)². Zasadniczą część publikacji podzielono na pięć tematycznych części dotyczących odpowiednio wpływu technologii cyfrowych na stosunki prawa prywatnego, statusu prawnego oraz instrumentów ochrony danych, trwających prac legislacyjnych na poziomie UE, elektronicznych wzorców umownych oraz platform internetowych. W poprzedzającym je wprowadzeniu Alberto De Franceschi, redaktor monografii, opisuje podstawowe założenia opracowania, jego strukturę oraz kontekst regulacyjny. Autor wskazuje na najnowsze inicjatywy europejskie o charakterze zarówno prawotwórczym, jak i *soft law*, w tym trwającą reformę prawa ochrony danych osobowych³, projekty dwóch dyrektyw przewidujących dalszą harmonizację prawa umów konsumenckich⁴, projekt rozporządzenia w sprawie transgranicznego przenoszenia na rynku wewnętrznym usług online w zakresie treści⁵ oraz dalsze instrumenty przedstawione w toku 2016 r., takie jak projekt rozporządzenia dotyczącego blokowania geograficznego⁶ czy zaktualizowane wytyczne do dyrektywy o nieuczciwych praktykach handlowych⁷. Zdaniem redaktora, obserwowane wysiłki legislacyjne europejskiego prawodawcy świadczą o istotnym znaczeniu procesu cyfryzacji dla rozwoju prawa. Aby uczynić zadość złożoności tego procesu, recenzowana

¹ Zob. przede wszystkim wniosek rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie wspólnych europejskich przepisów dotyczących sprzedaży, COM(2011) 635 final.

² Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Strategia jednolitego rynku cyfrowego dla Europy”, COM(2015) 192 final.

³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz. Urz. UE L 119/1 z 4.05.2016 r.); wniosek rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie poszanowania życia prywatnego oraz ochrony danych osobowych w łączności elektronicznej i uchylające dyrektywę 2002/58/WE, COM(2017) 10 final.

⁴ Wniosek dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie niektórych aspektów umów sprzedaży towarów zawieranych przez internet lub w inny sposób na odległość, COM(2015) 635 final; wniosek dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie niektórych aspektów umów o dostarczanie treści cyfrowych, COM(2015) 634 final.

⁵ Wniosek rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie zapewnienia możliwości transgranicznego przenoszenia na rynku wewnętrznym usług online w zakresie treści, COM(2015) 627 final.

⁶ Wniosek rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie blokowania geograficznego oraz innych form dyskryminacji ze względu na przynależność państwową klientów, ich miejsce zamieszkania lub miejsce prowadzenia działalności na rynku wewnętrznym oraz w sprawie zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE, COM(2016) 289 final.

⁷ Commission Staff Working Document „Guidance on the Implementation/Application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices”, SWD(2016) 163 final.

publikacja nie ogranicza się wyłącznie do problematyki kontraktowej, lecz obejmuje także zagadnienia na pograniczu innych dziedzin, takich jak prawo ochrony danych osobowych czy prawo własności intelektualnej.

Zasadniczą część publikacji rozpoczyna artykuł Christiana Twigg-Flesnera pt. *Disruptive Technology – Disrupted Law? How the Digital Revolution Affects (Contract) Law*. Opracowanie ma charakter stosunkowo ogólny i z pozoru może sprawiać wrażenie swoistej kontynuacji wprowadzenia. Analizę Twigg-Flesnera należy jednak z całą pewnością polecić lekturze czytelnika. Oferuje ona bowiem ramy analityczne niezbędne dla przeprowadzenia pogłębionej dyskusji na temat wpływu technologii na rozwój prawa. Odwołując się do istniejącego dorobku literatury przedmiotu, autor rozważa znaczenie przełomowych technologii z punktu widzenia prawodawcy i nakreśla możliwe odpowiedzi regulacyjne. Następnie przedstawia kluczowe przemiany technologiczne, takie jak rozwój Internetu Rzeczy, druku przestrzennego oraz platform internetowych i analizuje charakteryzujące je wyzwania prawne, które, jak się okazuje, nierzadko wykazują pewien wspólny mianownik.

Jednym z powracających zagadnień jest z pewnością status prawny danych, stanowiących główną siłę napędową gospodarki cyfrowej. Tematyce tej poświęcono drugą część recenzowanej monografii. Herbert Zech analizuje prawne i faktyczne uwarunkowania obrotu danymi. Autor trafnie zauważa, że w dobie *big data* umowy dotyczące danych zawierane są na porządku dziennym. Ich skutki prawne – zarówno z punktu widzenia prawa umów, jak i prawa własności – nie są jednak zupełnie jasne. Autor podejmuje zatem próbę konceptualizacji danych jako przedmiotu obrotu, odwołując się do istniejących norm prawnych dotyczących poszczególnych rodzajów danych takich jak treści cyfrowe, dane osobowe, tajemnice handlowe oraz bazy danych. W artykule przedstawiono również argumenty za i przeciw wprowadzeniu nowego prawa wyłącznego do wytworzonych danych, a także – co szczególnie istotne – konkretne postulaty dotyczące kształtu ewentualnego instrumentu legislacyjnego w tym obszarze⁸.

Przedmiotem opracowania Pietro Franziny jest zagadnienie o charakterze znacznie bardziej szczegółowym. Autor analizuje w nim przepisy ogólnego rozporządzenia o ochronie danych dotyczące jurysdykcji oraz ich związek z unormowaniami rozporządzenia Bruksela I *bis*⁹. Jak słusznie wskazuje, odpowiedzialność z tytułu niezgodnego z prawem gromadzenia lub przetwarzania danych osobowych nie ma, co do zasady, charakteru umownego. Ochrona danych osobowych uzyskuje jednak w dobie cyfryzacji istotne znaczenie także dla praktyki umownej. W ocenie autora, art. 79 ust. 2 ogólnego rozporządzenia wzmacnia prawo osób, których dane dotyczą do skutecznego środka ochrony prawnej oraz dostępu do sądu. Jak wskazuje Franzina, *ratio legis* opisywanego unormowania wykazuje podobieństwo do norm prawa prywatnego międzynarodowego służących ochronie podmiotów słabszych takich jak konsumenci czy pracownicy. Zdaniem badacza, okoliczność ta powinna być brana pod uwagę przy ocenie zakresu zastosowania ogólnych przepisów o jurysdykcji, w szczególności przepisów rozporządzenia Bruksela I *bis* dotyczących umów prorogacyjnych.

⁸ Zob. także: Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Budowa europejskiej gospodarki opartej na danych”, COM(2017) 9 final.

⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12.12.2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.Urz. UE L 351/1 z 20.12.2012 r.).

Kolejna część monografii koncentruje się na nowych wnioskach legislacyjnych w dziedzinie prawa umów konsumenckich przedstawionych przez KE w grudniu 2015 r. Michael Lehmann nakreśla główne elementy projektowanych dyrektyw w sprawie dostarczania treści cyfrowych oraz w sprawie sprzedaży towarów na odległość, a także projektowanego rozporządzenia na temat transgranicznego przenoszenia usług online w zakresie treści. Autor trafnie zauważa, że pojęcie treści cyfrowych, którego normatywną definicję zawarto po raz pierwszy w dyrektywie o prawach konsumenta¹⁰, uzyskało nowe znaczenie w projektowanym instrumencie. Niestety analiza przepisów wspomnianego projektu nie jest wolna od nieścisłości, co zmusza czytelnika do weryfikacji poszczególnych twierdzeń autora z treścią komentowanego instrumentu. Również wyrażona w tekście prognoza co do stosunkowo szybkiej i bezproblemowej ścieżki legislacyjnej projektu drugiej z sygnalizowanych dyrektyw nie wydaje się odpowiadać rzeczywistości. Mając na uwadze powyższe, szczególnej uwadze czytelnika należy polecić kolejne opracowania zawarte w recenzowanej monografii, rozważające wspomniane wnioski legislacyjne w sposób bardziej wnikliwy i rozbudowany.

Jednym z nich jest rozdział Reiner Schulze poświęcony problematyce dostarczania treści cyfrowych. Autor zdaje się podzielać opinię europejskiego prawodawcy, że harmonizacja prawa w tej dziedzinie powinna nastąpić stosunkowo szybko. W istocie, poszczególne państwa członkowskie stopniowo przystosowują już swoje systemy prawne do nowego wyzwania, jakim jest odpowiedzialność za niezgodność treści cyfrowych z umową. Zdaniem autora, procesowi legislacyjnemu na poziomie UE powinien przy tym towarzyszyć stopniowy rozwój doktryny prawa umów. W ocenie Schulze, projekt dyrektywy o treściach cyfrowych, a także nowa dyrektywa w sprawie imprez turystycznych¹¹ mogłyby stanowić pierwszy filar europejskiego prawa umów w dziedzinie usług, pogłębiając tym samym spójność europejskiego prawa umów *sensu largo*.

Geraint Howells koncentruje się natomiast *stricto* na postanowieniach projektowanych dyrektyw, a konkretnie na regulacji środków prawnych przysługujących konsumentom w razie niezgodności towarów lub treści cyfrowych z umową. Autor zauważa, że nie są to pierwsze inicjatywy europejskiego prawodawcy w tym obszarze i, podobnie jak w swoich dotychczasowych komentarzach, wykazuje do nich stosunek dosyć ambiwalentny. O ile projekt dyrektywy o treściach cyfrowych autor zasadniczo ocenia pozytywnie, o tyle proponowane zmiany dotyczące sprzedaży towarów nie uzyskują jego aprobaty. Podstawowym przedmiotem krytyki w tym zakresie zdaje się być forsowany przez KE model harmonizacji zupełnej, który nie uwzględnia tradycji prawnych poszczególnych państw członkowskich oraz ogranicza rozwój innowacyjnego prawodawstwa.

Karl-Nikolaus Peifer analizuje projekt rozporządzenia na temat transgranicznego przenoszenia usług online w zakresie treści, określając go jako niewielki, lecz niezbędny krok naprzód. Uwagę czytelnika zwraca wyraźne umiejscowienie analizowanego instrumentu w domenie prawa umów konsumenckich, w kontraście do powszechnych dyskusji koncentrujących się na jego aspektach prawno-autorskich. O ile jednak analiza zawartości merytorycznej projektu rozporządzenia wykazuje imponujący stopień wnikliwości, o tyle trudno nie zauważyć pomyłki autora w odniesieniu do

¹⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z 25.10.2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Tekst mający znaczenie dla EOG (Dz. Urz. UE L 304/64 z 22.11.2011 r.).

¹¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/2302 z 25.11.2015 r. w sprawie imprez turystycznych i powiązanych usług turystycznych, zmieniająca rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 i dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE oraz uchylająca dyrektywę Rady 90/314/EWG (Dz. Urz. UE L 326/1 z 11.12.2015 r.).

zakresu przedmiotowego regulacji. Jak się bowiem wydaje, analizowany projekt rozporządzenia nie obejmuje wyłącznie sektora audiowizualnego, lecz także usługi online dotyczące treści muzycznych czy tekstowych.

Obszerną, trzecią część monografii zamyka rozdział Petera Kindlera poświęcony prawu właściwemu dla zobowiązań wynikających z umów konsumenckich zawieranych przez Internet. Z uwagi na znaczący potencjał transgraniczny umów elektronicznych, podjęcie tej problematyki należy z pewnością ocenić pozytywnie. Jak zauważa Kindler, europejski prawodawca zdaje się zakładać, że istniejące unormowania zawarte w rozporządzeniach Rzym I¹² i Bruksela I *bis*, odpowiadają potrzebom elektronicznej wymiany handlowej, gdyż projektowane dyrektywy nie zawierają szczególnych norm dotyczących prawa właściwego oraz jurysdykcji. Autor weryfikuje to twierdzenie, odwołując się do dorobku zarówno literatury, jak i orzecznictwa. Przytoczone przykłady dowodzą, że przesłanka kierowania działalnością do państwa, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu, nie jest wolna od wątpliwości interpretacyjnych. Mając na uwadze powyższe, alternatywa zaproponowana przez autora jest z pewnością warta rozważenia – także w kontekście projektowanego rozporządzenia na temat blokowania geograficznego. Można jednak żałować, że artykuł nie zawiera bardziej rozbudowanej analizy problematyki umów prorogacyjnych oraz klauzul wyboru prawa, które, jak się wydaje, stanowią nie mniejsze wyzwanie współczesnego rynku cyfrowego.

Kolejna część monografii poświęcona została umowom elektronicznym zawieranim przy użyciu wzorców umownych. Rodrigo Momberg koncentruje się na problematyce umów konsumenckich (*business-to-consumer*, B2C). Opierając się na przykładach z orzecznictwa amerykańskiego i europejskiego, autor poddaje w wątpliwość istnienie skutecznie udzielonej zgody w przypadku umów typu *browse wrap*. Zwraca przy tym uwagę, że obowiązujące ramy prawne UE pozostają bez większego wpływu na ogólne prawo umów w państwach członkowskich¹³. Pomimo zaobserwowanych niedoskonałości, Momberg zdaje się być zwolennikiem europejskiego podejścia, obejmującego zarówno szczegółowe wymogi dotyczące przejrzystości na etapie przedkontraktowym, jak i następczą ocenę uczciwości postanowień niezgodzonych indywidualnie.

Czwartą część monografii zamyka kolejny artykuł poświęcony aspektom prawa prywatnego międzynarodowego. Stosunkowo związane opracowanie Martina Gebauera stanowi zarazem jedyną analizę odwołującą się bezpośrednio do umów zawieranych w obiegu profesjonalnym. Autor rozważa w nim kwestię wymogów formalnych w umowach dotyczących właściwości sądu w świetle art. 25 rozporządzenia Bruksela I *bis* oraz wyroku Trybunału Sprawiedliwości (dalej: TS) w sprawie C-322/14 *El Majdoub*¹⁴. Gebauer podziela interpretację TS, zgodnie z którą umowy prorogacyjne mogą być skutecznie zawierane metodą *click wrap* i ocenia, że komentowany wyrok nie stanowi zagrożenia dla sytuacji konsumentów. W istocie art. 19 rozporządzenia Bruksela I *bis* zapewnia konsumentom szczególną ochronę, choć zagadnienie to nie jest przez autora analizowane szczególnie wnikliwie. Dokładniejsze omówienie sygnalizowanej problematyki miałyby dla czytelnika dodatkowy walor poznawczy.

¹² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz. Urz. UE L 177/6 z 4.07.2008 r.).

¹³ Autor trafnie zwraca przy tym uwagę, że odrzucony projekt rozporządzenia w sprawie wspólnych europejskich przepisów dotyczących sprzedaży zawierał bardziej rozbudowaną regulację tego zagadnienia, zob. wniosek rozporządzenie w sprawie wspólnych europejskich przepisów dotyczących sprzedaży, art. 23–24 i 70.

¹⁴ Wyr. TS z 21.05.2015 r. w sprawie *Jaouad El Majdoub przeciwko CarsOnTheWeb.Deutschland GmbH*, ECLI:EU:C:2015:334.

W ostatniej, piątej części publikacji analizie poddano dwa szczegółowe problemy mające znaczenie dla rozwoju platform internetowych, w tym tzw. platform współpracy¹⁵. Christoph Busch, w logicznym i przekonującym wywodzie, analizuje rolę internetowych mechanizmów budowania zaufania, takich jak systemy ocen i opinii użytkowników. Zdaniem autora, tego rodzaju narzędzia nie są w stanie zastąpić, lecz mogą skutecznie uzupełniać tradycyjne instrumenty ochrony konsumentów. W ocenie Buscha istnieją podstawy do podjęcia działań na poziomie UE, zmierzających do zagwarantowania wiarygodności systemów reputacyjnych. Odpowiednia technika legislacyjna mogłaby zaś podążać śladem tzw. dyrektyw nowego podejścia w prawie o ogólnym bezpieczeństwie produktów.

Ostatnie opracowanie recenzowanej monografii koncentruje się na metodach alternatywnego rozstrzygnięcia sporów za pomocą platformy ODR wprowadzonej rozporządzeniem 524/2013¹⁶. Chociaż system ten ma ograniczone znaczenie dla stosunków nawiązywanych w gospodarce współpracy, które z reguły nie mają charakteru B2C, nie ulega wątpliwości, że skuteczne mechanizmy internetowego rozstrzygnięcia sporów, podobnie jak systemy ocen i opinii, sprzyjają budowaniu zaufania uczestników rynku do elektronicznej formy wymiany dóbr i usług. Jorge Morais Carvalho i Joana Campos Carvalho analizują europejską platformę ODR z tego punktu widzenia, wskazując na jej kilka niedoskonałości, takich jak niedostateczna widoczność informacji o istnieniu platformy na stronach internetowych przedsiębiorców oraz ograniczone zaangażowanie podmiotów ADR na wczesnym etapie postępowania. Ze względu na krótki czas funkcjonowania platformy autorzy nie byli niestety w stanie przedstawić bardziej szczegółowych wyników empirycznych.

Podsumowując, monografia *European Contract Law and the Digital Single Market* pod redakcją Alberto De Franceschi stanowi wartościowe opracowanie naukowe poświęcone problematyce o wysokim stopniu aktualności. Istotnym walorem publikacji jest szeroki zakres tematyczny, obejmujący nie tylko prawo umów, lecz także inne dziedziny prawa o szczególnym znaczeniu dla gospodarki cyfrowej, takie jak prawo własności intelektualnej, prawo prywatne międzynarodowe czy prawo ochrony danych osobowych. Zawarte w monografii artykuły prezentują wysoki, acz zróżnicowany, poziom merytoryczny i umożliwiają czytelnikowi uzyskanie przekrojowej wiedzy na temat obecnego stanu debaty w europejskim środowisku akademickim. Mając na uwadze dynamikę zmian legislacyjnych w obszarze jednolitego rynku cyfrowego, lekturę monografii warto potraktować jako uzupełnienie własnych badań w omawianej dziedzinie.

Agnieszka Jabłowska¹⁷

doktorantka w Zakładzie Europejskiego Prawa Prywatnego
w Katedrze Europejskiego Prawa Gospodarczego WPiA UŁ
e-mail: ajablonowska@wpia.uni.lodz.pl

¹⁵ Zob. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Europejski program na rzecz gospodarki dzielenia się”, COM(2016) 356 final.

¹⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 524/2013 z 21.05.2013 r. w sprawie internetowego systemu rozstrzygnięcia sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (rozporządzenie w sprawie ODR w sporach konsumenckich) (Dz. Urz. UE L 165/1 z 18.6.2013 r.).

¹⁷ Badania prowadzące do powstania publikacji zostały sfinansowane przez Narodowe Centrum Nauki w ramach realizacji projektu badawczego „Ochrona konsumentów w gospodarce współpracy (ang. *collaborative economy*) – analiza prawnoporównawcza” (Nr projektu: 2015/19/N/HS5/01557).